

JANKO LOKAR:

JOVAN JOVANOVIĆ ZMAJ.

KNJIŽEVNA ČRTICA.

I.

Vuk, čigar mentor je bil bistro-
umni Kopitar, je pokazal
srbskim književnikom pravo,
k prosveti vodečo pot na
narodni podlagi, P. P. Nje-
goš in Branko Radičević¹⁾
sta jo pa uglasila. Njima so
sledili drugi ... na vseh straneh so vstajali
klicarji naroda in mu oznanjali po dolgi, v
političnih in družabnih odnošajih utemeljeni
smrti dan vstajenja, dan življenja. Med njimi
se je oglasil štiri leta pred Radičevićevo
smrtjo Zmaj, ob katerega grobu plaka rav-
nokat slovenski jug.

Zmaj Jovan Jovanović se je rodil v No-
vem Sadu, znanih „srbskih Atenah“, 23. no-
vembra 1833. Na mestu rojstne mu hiše se
dviga zdaj ponosno poslopje srbske velike
gimnazije. Očetu je bilo ime Pavel, materi
Marija. Jovan pa ni bil njičin edinec.

Pavel Jovanović je bil mestni svetnik in
župan novosadski. Mesto mestnega sena-
torja je bilo za časa municipalnega zistema,
ko so bila svobodna kraljeva mesta tako-
rekoč male republike, vrlo ugledno. Poleg
tega je dobila rodbina Jovanovićev plem-
stvo, ko je vladal cesar Leopold II. Modra
kri pomaga še dandanes marsikomu, takrat
je imela pa še več magičnih sil v sebi. Jo-
vanovići so bili pravzaprav v Novem Sadu
priseljenci. Zmajev ded se je bil namreč tja
priselil od sv. Tomaža. Bil je majhen človek
ta-le ded, pa so ga bili nazvali pri sv. To-

¹⁾ Branko Radičević, roj na Brodu v Slavoniji,
je umrl na Dunaju l. 1853. Sam je izdal dve zbirki
pesmi: I. l. 1847., II. l. 1851., obe na Dunaju. Ostalino
je izdal kot tretjo knjigo njegov oče v Temešvaru
l. 1862. Vse tri knjige so izšle skupaj v Novem Sadu
leta 1867. Brankov oče sam je prevel Schillerjevega
„Viljema Tella“ (Dunaj 1847).

mažu „Kiš-Janoš“ t. j. mali Ivan. Ime se je
obdržalo i v Novem Sadu, tako da je znal
tu malokdo za ime Jovanović. Zmaja samega
niso klicali sošolci na srednji šoli drugače
kot „Joca Kiš-Janoš“; ta prišvrk mu je ostal,
ko je bil že na vseučilišču. Omenjeni ded
je bil arhivar v Novem Sadu. Kar se tiče
plemstva, omenim, da se je Zmajev oče še
podpisaval „plemeniti“. Zmaj sam je bil
demokratskega duha in je opustil privesek
„pl.“, dasi sta izkušala vcepiti oče in mati,
oba aristokratskega mišljenja, isto naziranje
tudi deci. Mladi Jovan je moral nositi roka-
vice in slamnik. To mu je bilo seveda hudo.
Njegovi sodrugi, ostali novosadski paglavčki,
so letali gologlavi in bosonogi po cestah in
ulicah, se valjali po prahu in se v trenutkih
posebno židane volje tudi ometavali ž njim.
Jovan pl. Jovanović pa je moral čuvati roka-
vičice in beli slamniček. Tudi še nekaj dru-
gega mu je delalo zgago v otroških letih.
Domače služkinje, večinoma Ogrke, so ga
klicale „ifjur“ — gospodič. Novosadski nepri-
dipravi so izvohali ta lepi naslov, in pri prvi
priliki se je čulo, ko so se naveličali iger,
od vseh strani: „Ifjur ... ifjur ...“ Z drob-
nimi prstki so kazali na nadebudnega ifjura.
Ta jo je pa plakajoč ubral domov ...

Kot deček se je Zmaj mnogo sukala okrog
tetke. Naučila ga je marsikako staro junaško
pesem, med drugimi pesem o Sekuli junaku.
Mnogokatero pripovedko o vilah in roje-
nicah ali pa zgodbo o opevanih hajdukih
je čul iz njenih ust. Prva učiteljica sta mu
bila oče in tedanji novosadski svečenik
Djordje Vuković. Iz njegove mladosti si pri-
povedujejo še sledeče: Nekako okrog leta
1840. se je ustavil po stari navadi Sima Mi-
lutinović Sarajlija¹⁾ na potu iz Pešte v Beli-

¹⁾ Sima Milutinović se je rodil v Sarajevu leta
1791. Učil se je v Belem gradu, v Karlovcih in Se-

grad v hiši Zmajevega očeta. Odhajajoč se hoče posloviti tudi od malega Ivančka. Toda ta spi. Hočejo ga zbuditi, kar pa ne pripusti Sima. Skloni se k dečku in ga poljubi na čelo.

To je bilo Zmajovo posvečenje v pesnika.

Odločen za šolo je obiskoval po dovršeni osnovni šoli novosadsko gimnazijo, nadaljeval je srednješolske nauke v Halašu, dovršil pa v Požunu. Za tem je študiral pravo na peštanskem, praškem in dunajskem vseučilišču. Vendar so ga zanimale bolj naravoslovne vede, zlasti zdravilstvo. Kot akademik je bil Zmaj veseljak. Nikdar ni 'kvaril' družčine, ampak je šel, ako je bilo treba, zadnji domov. Rad se je izkazal kot 'Bačvanin', kakor pri nas marsikdo, da je 'Dolenjec' ali list štajarskih vinorodnih goric. Tako n. pr. so pili nekoč pri dijaški zabavi vino, a vode niso smeli primešavati. Zdaj že pokojni Ivan Bosković prinese steklenico vode in vpraša z resnim glasom vsakega tri poti: „Ali se odrečeš satanu?“ Vprašani je moral odgovoriti: „Odrečem se“, — šele na tretje vprašanje: „Odrekel sem se.“ Ko pride Bošković do Zmaja, odreže se ta hitro na prvo vprašanje: „Odrekel sem se, odrekel sem se, odrekel sem se.“

L. 1861. mu je umrl oče. V isti dobi so se zgodile važne izpremembe. Avtonomija ogrskih municipijev se je vrnila. Na podlagi izpremenjene uprave je bil izvoljen Zmaj v Novem Sadu za mestnega podbeležnika. Toda prah aktov mu ni prijal. Niti leto in dan ni ostal v službi mestne uprave.

V letu očetove smrti ga je očarala Jevrosima Ružica Ličaninova, Novosadkinja, 'to rumeno čedo (dete), melem (balzam) naših rana, to proleče živo sred jesenjih dana'. Vzel jo je za ženo. Ta ljubav je spomina vredna zaradi tega, ker je neposredni povod

gedinu. Bil je učitelj poznejšemu črnogorskemu pesniku in vladiki Petru Petroviču Njegošu (1813–51). Umrl je v Belem gradu. Šel je po najlepšem potu, da postane pravi narodni pesnik srbski, a učeni klasicizem ga je zmel nekoliko.

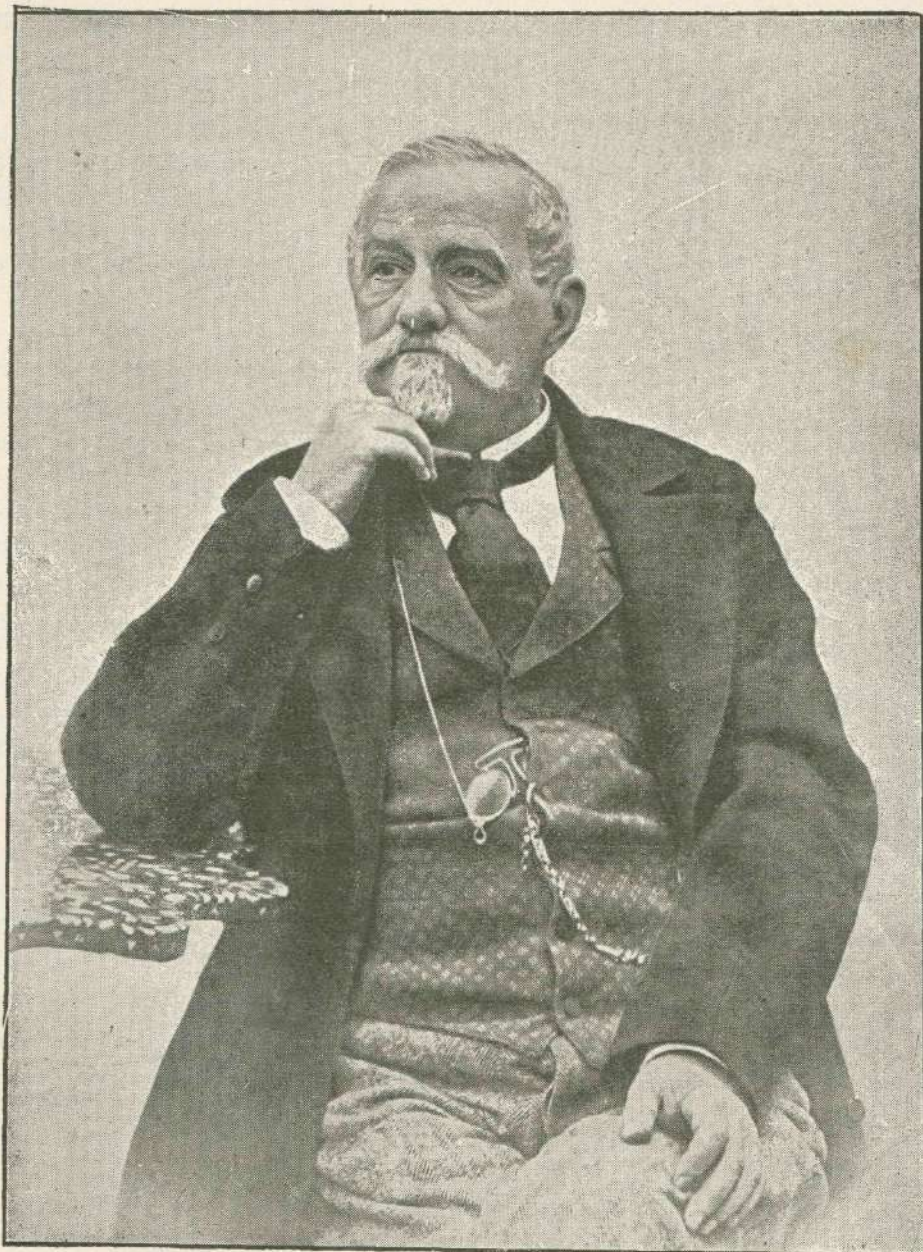
najlepših Jovanovičevih pesmi „Djulići“ (Rože; djul je turška beseda in pomeni toliko kot roža), ki so izraz čiste, srečne ljubezni, in ciklusa „Djulići uveoci“ (Uvele rože), prekrasnega izliva pesnikovega srca ob smrti ljubljene družice. Ciklus je poln nežnosti in globoke melanholije, kakor jo zmore le jugoslovanska duša. Teško mu najdeš para v srbo-hrvaški literaturi.

Leto pozneje (1862) se je izpraznilo nadzorniško mesto v „Tekelianu“, srbskem zavodu v Pešti. Jovanović poprosi zanj, češ to bi bila najlepša prilika, da dovršim zdravniške študije. Tedanja upraviteljica „Matica Srbska“ ga imenuje v resnici v začetku leta 1863. za nadzornika. Tako je postal Zmaj iznova dijak. Na svojem novem mestu je bil ognjišče na peštanskih velikih šolah učeče se mladine. Izbrala si ga je za predsednika društva „Preodnici“. Toda čez sedem let (1870) se zahvali za nadzorništvo in odide v Novi Sad kot praktičen zdravnik. Služboval je na raznih krajih: v Pančovi (tu mu je umrla žena l. 1872.), Karlovcih, St. Futogu, kjer so mu pokopali hčerko Smiljano¹⁾, v Kamenicah, na Dunaju, v Belem gradu, Zagrebu in drugod; ponekod je služil po večkrat. Nikjer se mu ni slabo godilo, a nikjer ga ni dolgo strpelo, dasi je živel povsod v časti in spoštovanju. Z Dunaja se je vračal početkom maja l. 1889. v Sremske Kamenice. Novembra l. 1890. je bil že v Belem gradu. Zapustil ga je avgusta 1898 in odrinil v Zagreb. V Beligrad je bil pozvan kot dramaturg narodnega gledišča, kateri časti se je pa odpovedal pozneje vsled prevelikih poslov na pozorišču in tudi zaradi drugih neprilik.

Smrt ga je dotekla v Kamenicah 14. junija l. l. kot nestorja srbskih pesnikov. Leto poprej je gledal slavlje sedemdesetletnice svojega rojstva...

¹⁾ Junija 1899 so ji postavili po požrtvovalnosti „Srbske ženske zadruge v Futogu“ ob veliki udeležbi naroda (prisotni so bili vsi učitelji s šolsko mladino) graniten spomenik na grobu z nadpisom: „Smilja Jovanović Zmaj-Jovina, rođ. 1872. godina, umrla 1873, maja meseca.“

JOVAN JOVANOVIĆ ZMAJ.

II.

Ob petindvajsetletnici Jovanovičega književnega delovanja so mu poklonili Srbi iz Novega Sada srebrn lovorov venec s svilnato trobojnico, na kateri so bila z zlatom uvezena od L. Kostića naročito za to priliko spevana slova:

Naše želje, naše tuge i tvoje su bile,
te zato je danas naša slava tvoje vile!

Stiha predočujeta precejšen del vsebine Zmajevih pesnitev. Vse one kaplje krvi, ki so iztekle iz ran njegovega naroda, so kapljale tudi iz njegovega srca . . . Delil je s Srbstvom gorje in jad, veselje in radost. Globoko v duši je čutil, da

gdje je bola, gdje je jada,
pjesma blaži;
gdje se klone, gdje se pada,
pjesma snaži . . .

Najvažnejši dogodki ¹⁾ v povestnici Srbov, njihova stremjenja, njihovi trudi in napor, njihovi boji z notranjim in zunanjim sovragom —: vse se zrcali v Jovanovičevih poezijah.

Oj, Srbijo, postojbino divna,
i junaci, diko i ponose,
oj, slobodo, pogaženi cvete,
srpsko ime, porušena crkvo ...

To je obupen, žalosten vzklik o Kosovem, kjer je bila zapečaten usoda Jugoslovanov.

Toda pesnikovo obzorje ni omejeno na srbske meje, tudi ne na slovansko zemljo samo. On poje i pesmi kakor: „Pariz pade“, „Milostljivi Evropi na grobu ustreljenih komunistov“ itd.

Ravnokar omenjena tvarina se prilega v prvi vrsti epiki. Ista zavzema v resnici v Zmajevih delih velik, prevelik prostor. Po številu njegovih epičnih pesnitev bi mu morali prisoditi odlični epični talent, dasi ni imel tega nikdar v posebni meri. Največja hiba njegove Muze je ravno ta, da se je prerad posluževal epičnih snovi in zašel tako v bojne pesmi, kakor da bi hotel opravičiti ime Zmaj z bojevitostjo, z zmajevskimi proizvodi. To je čutil tudi sam, ko je pel:

Ja bih bio pesnik mira,
mrska mi je bojna truba —
bio b' mekši od leptira,
golubiji od goluba.

Ja bih bio pesnik mira,
jer to duši mojoj prija,
pesnik sloge, pesnik sreče
i idilskih harmonija.

Ja bih bio pesnik mira, —
al' nasilje mira neće ...

I ja moram, kletvo moja!
želet' mača, želet' krvi,
moram želet' grozna boja,
oh, da barem padnem prvi!

(„Ja bih bio ...“)

In tak je Zmaj v resnici: pesnik mira, pesnik sreče, skoz in skoz lirska duša, pesnik čuvstva in nastrojenja. V tem zadnjem se

¹⁾ Prim. „Vidov dan“, „Srbska vojska se približuje Kosovemu“ in slične.

razločuje od patetičnega in reflektujočega Preradovića. Lazar Kostić, Jovanovičev sodrug in eden najodličnejših srbskih književnikov, pravi v svoji l. 1902. izišli, 453 strani obsegajoči monografiji o Jovanu Jovanoviću Zmaju (Zmajovi): „Stvorio ga Bog, da bude slavulj ...“ Kot slavec je Jovanović v istini velik, občudovanja vreden. Najsrečnejši se mi zdi v onih pesmih, kjer opeva ljubav.

To je ono čuvstvo, ki dremlje globoko v človeških dušah in ga prebudi pri materi smehljajoče se detetce, pri mladeniču pogled črnih mladenkinih oči.

Kako mehko zvené na primer granesi:

Noćca bajna, nema tajna,
samo zvezda šapće sjaj;
srce čuje slatke struje
tihomirni uzdisaj.
Po uzdasj' plove glasi
vasionu obli poj —
vse uzdiše ... više ... više
o ljubavi večitoj.

A tiho, otožno se glasi pesem zapuščenega dekleta:

Što je pala siva magla?
Poslao je Bog,
da ne vidim kitne svate
nevernika mog.
Ne diži se siva maglo,
zakri zgažen cvet,
mojih jada, mojih suza,
da ne vidi svet. —

Zmajeva lirika je včasih burna in zanosna, včasih mirna in blaga; zdaj je vesela in radostna, zdaj zopet otožna in polna temnih slutenj in črne boli. Čujte pesem v „Jeseni“:

Šeta starac perivojem
zabrinuto ¹⁾.
Još je lišće na drvetu, —
al' je žuto.
Šetao je, umoren je,
pak je seo.
Još po neki cvetak vidi, —
al' uveo.

Još sve tice ne odoše
daljne pute;
eno jedne, druge, treće, —
ali čute ²⁾.

¹⁾ zabrinuto = v skrbeh.

²⁾ čútiti, tím, v. impf. = molčati.

I ne boli srce više, —
samo brídi¹⁾;
još bi s' našla suza koja,
al' se stidi.

Lirika mu je podobna potoku: vrví in peni se čez skalovje, šumi in žubori, a v kotanjah in dolinicah se plazi tiho in po lahko, brez šuma in žuborenja...

Omeniti je treba tu še neke druge strani Jovanovićeve Muze. To so njegove satirične pesmi. Z bridko satiro je posegel v družabno in politično življenje svojih rojakov, vihtel brezobzirno bič in dosegel ne redko znatne vspehe. Kljub brezobzirnosti se je čuval pamfletizma. Srbi vedó ceniti to njegovo delovanje in mu pojejo navdušene hvalospeve. Satira mu je večinoma ostra, le tuintam se nam zdi želo pretopo. Morda izvira to odtod, ker je treba poznati pri taki vrsti poezije natanko razmere in osebnosti, kraje in one fine nitke, ki prepletajo človeško družbo. Mi smo pa kolikor toliko oddaljeni od Zmajevih mest. Kot zgled iz te pesniške panoge Vam bodi: „Šta rade?“ (1867):

Iz Srbije pitaju nas:
„Šta rade Madjari?“
Na miru su — A kod vas
šta rade žandari?

Neka živi napredak!
Neka živi slavlje!
Lepo je to pitati se
za junačko zdravlje!

Ako pa hočete izvedeti, kaj je prava narodna filozofija, narodni humor, berite:

Oj, Bože moj!
Haj, da su mi, haj, da su ti
dva djumišli²⁾ grada,
koi vrede punu vreću
najvećih dukata, —
oj, Bože moj!
Pa da jedan caru damo,
a drugi veziru,
da nas ovde u kolibi
ostave na miru,
oj, Bože moj!

¹⁾ brídjeti, brídím, v. impf. = lat. prurio, nem. jucken.

²⁾ djumišli, adj. indecl. = srebrn.

Nikakor ne smemo pozabiti Jovanovićeve otroških pesmi, ker so mu baš one ne malo pripomogle do splošne popularnosti. Evo vam ene z naslovom: „Vetar.“

Ja sam vetar, dižem prah,
zar vas nije, deco, strah!
Sad sam dete kao vi,
pa čarljam¹⁾ koje gdi²⁾;
sad sam vihor, momče holo,
igram kolo naokolo;
sad vam cičim³⁾ kao guja⁴⁾,
sad sam vetrić, sad holuja,
zatvorite prozor, vrata,
da vas vetar ne zamlati⁵⁾;
ja sam vetar, dižem prah,
zar vas nije, deco, strah!

Srbski listi stavijo Zmaja v vrsto prvih svetovnih detinskih pesnikov. To je pretirano. Precej njegovih pesmi za otroke je ali prevedenih iz drugih književnosti ali jim je vsaj misel tuja. Tudi je v otroških pesmih prevelik pedagog. Mlade Srbe in Srbkinje hoče vzgojiti za vrle rodoljube. Vedno iste poučujoče snovi se pa kmalu naveliča otrok. Rodoljubje je tudi krivo, da govori njegova deca preresno, pa tudi premodro.

Mislim, da mi ni sila posebej naglašati, da je hodil Zmaj tudi v veliko, neizčrpljivo šolo narodnih pesmi. Čaru, ki je premagal srca tujih, neslovanskih narodov, ki ometa vajo z blatom najraje vse, kar je slovanskega, se umevno ni mogel ustavljati. Udaril je ob strune — in zazveneli so pravi narodni akordi. Zadivljen jih poslušáš. Tako n. pr. v „Ludjanem Stojanu in oblakinji vili“:

Puče puška ludjana Stojana,
tek onako, da se šenluk⁶⁾ gradi.
Leti djule⁷⁾ zvizdom i fijukom,
pak pogodi u oblaku vilu,
pogodi je baš u desno krilo.
Vila pade, a Stojan dopade⁸⁾.

¹⁾ čarljati, čarljâm, v. impf. = pihljati.

²⁾ gdi = gdje.

³⁾ cičati, cím, v. r. impf. = glas ci... ci posnemajoči glagol.

⁴⁾ guja f. = kača.

⁵⁾ zamlatati, tam = podreti, k tlom pritisniti.

⁶⁾ šenluk m. = veselje.

⁷⁾ djüle, leta n. = krogla.

⁸⁾ dopasti, — padnêm, v. pf. = priteči.

Kad zagleda oblakinja vila,
kakove su oči u Stojana,
kakvo lice, kakve obrvice,
vila zbori¹⁾, a srce joj gori:
„Oj davori, ljudjani Stojane,
što ne slomi oba dva mi krila, —
s jednim krilom ni momom²⁾ ni vilom!“

Na važnem mestu stoji Jovanović v srbskem slovstvu kot prevajatelj iz tujih literatur. Srbom sicer ne manjka sličnih predstavljavcev, vendar se skoro gotovo ne more kosati doslej nihče v tej stroki z njim. O tem kaj več v naslednjem poglavju! Tu omenjam še, da je Jovanović nazadoval v zadnjih desetih letih kot pesnik in spesnil — odkrito rečeno — marsikaj, kar mu ni na čast.

III.

Jovanović je zbudil pozornost takoj pri prvem nastopu. Zanimanje je rastle od dne do dne, nazadnje so kritizirali celo kritike o njem, in sicer ne samo z dvema ali tremi stavki, ampak v člankih, ki so bili čisto daljši kot kritike same, kar deloma lahko pripišemo gostobesednosti naših bratov onkraj Kolpe. Kritika ga je splošno hvalila in mu odkazala končno prvo mesto na srbskem Parnasu. Šele v najnovejšem času so se pričeli oglašati nasprotni glasovi. O Ljubomiru Nediću n. pr. je že poročal „Dom in Svet“ l. 1903. na strani 253. Jaz opozarjam še na že imenovano Kostičevo študijo o Zmaju. Ako je kdo poklican, govoriti o srbskih literarnih razmerah in še posebej o Jovanoviću, je sigurno Lazar Kostić. Temeljito poznavavec angleške, francoske in nemške književnosti, je doma i v domačih razmerah. Res je, da prijema na nekih mestih Zmaja prerezko, toda kljub temu je knjiga jako poučna. Glavno napako Jovanovićevo vidi v tem, da je „silom navalo, da bude zmaj“, dasi ni imel zmožnosti za to.

Zmaj Jovanova dela so izšla večinoma že vsa v zbirkah; nekateri v teh izdajah se nahajajoči proizvodi celo posebej (glej na

¹⁾ zboriti, rîm., v. impf. = govoriti.

²⁾ moma = devojka; v bulgar. splošno mesto dekle.

primer ‚Djulići‘ i ‚Djulići uveoci‘). Izšli so ali pred zbirkami ali za njimi. Prva velika izdaja je prišla na svetlo pred dvaindvajsetimi leti. Naslov se ji glasi: „Pevanija Zmaj-Jovana Jovanovića. Odabrane celokupne umotvorine u pesmi i prozi sa obširnim životopisom Zmaj-pesnikovim. 1849—1882. Divotizdanje srpske knjižare braće M. Popovića kod ‚Svetog Save‘. U N. Sadu 1882.“ Str. 612.

Tej izdaji so sledile druge knjige in knjižice. V njih se nahajajo tudi prevodi, največ od J. Aranyja („Toldi“ in „Toldijeva smrt“ — dva znamenita epa), M. Jokay-a, Aleksandra Petöfija, Kolomana Tothe, Bérangerja, H. Fallerslebna, F. Freiligratha, Goetheja, Grüna, R. Hammerlinga, Heineja, ljubljenca Zmajevih mladih dni, Lenaua, Lessinga, S. H. Mosenthala, J. G. Seidla, Uhlanda, Lermontova, Nekrasova, Polenskega, Puškina. Jovanović je prevedel tudi Tennysonovega „Enocha Ardena“ in Madácsevo „Človeško tragedijo“. Prevajal je tudi iz našega slovstva. Prešernov moto je prestavil tako-le:

Dugo sam se nad'o
i strahovo mlad;
izgubi se strava¹⁾,
izgubi se nad.
Srce je mirno — ali
nije srečno sad;
natrag želi stravu,
natrag želi nad.

Dokaj prevodov je izdal samih zase (glej „Pesme Mirza Šafije“). Prevajal je vestno, v elegantnem slogu; mestoma presegajo prevodi izvornike. Iz prevedenih stvari se ne dá sklepati na Jovanovićevo okus; prestavljal je pač, da seznanj svojsce s tujimi proizvodi.

Nasprotno so prevajali Zmaja na tuje jezike, zlasti na nemščino²⁾, madjarščino in francoščino (prim. pripovedko „Vidosava Brankovićevo“).

Zmaj Jovan Jovanović je bil izdajatelj, urednik ali pa vsaj sotrudnik lepega števila srbskih listov. „Srpski Letopis“, „Sedmica“, „Danica“ in drugi vedó o tem. V „Rado-

¹⁾ strava f. = strah.

²⁾ Tudi Zmaj sam je poizkušal tu in tam prevesti kako svojo stvarco na nemški jezik.

vanu“ je priobčeval detinske pesmi. Urejeval in izdajal je beletristični list „Javor“, humoristične in satirične liste, kakor „Žiža“ (= plamen, iskra), „Šarmali“ (= pritlikavec), „Zmaj“¹⁾. Tiskal je šaljive koledarje, pisal šaljive igre (prim. „Šaran“ — karp; igra se še dandanes v srbskem gledišču). V zadnji rusko-turški vojski je pokrenil z julijem leta 1877. v Novem Sadu „Ilustrovano ratno kroniko“, ki je prenehala z bojem vred februarja 1878. Kronika je prinašala v listku ponajveč Jovanovićeve šaljive stvari. — V humorističnem časopisu „Mesečaru“ je objavil pod uredništvom Dimitrija Mihajlovića l. 1860. travestijo Subotičeve balade „Sabljamomče cvet-devojče“, naslovljeno: „Čemerdeka i Pelen-baka.“ Šaljivi list „Komarac“ je urejeval l. 1860. in 1861. z Djordjem Rajkovićem. Ako mu niso ugajala kje tla za izdajanje lista, se je preselil drugam. Mladinski mesečnik „Neven“ (= to, kar ne zvone; tolažilno ime za izdajatelja!) je urejeval neprestano od l. 1880., l. 1891. je prenehal list. Iznova je začel izhajati v Zagrebu l. 1898., kamor je šel i Jovanović za njim. Pa tudi tu je začel kmalu tožiti o slabem zanimanju. Po različnih istočasnih listih je raztresenih precej od njega prevedenih ali predelanih zdravstvenih člankov. V „Orlu“ je sprožil l. 1875. celo vprašanje, ali naj mrtve sežigajo ali pokopavajo. Spisal je tudi „Kuhinjsko kemijo“. „Matica Srbska“ mu jo je nagradila; če je pa zagledala luč sveta, mi ni znano.

Zmajevu delovanje je torej vsestransko. Ako napiše kdo pri nas vsaka tri leta dve strani, že kričimo: „Naš neumorni, sila delavni rodoljub X. Y.“ Ta „epitheton ornans“ zasluži po vsej pravici Jovanović. Srbska vlada je vpoštevala to in mu naklonila štiritisoč dinarjev letne nagrade. Leta 1899. je

¹⁾ Naslov lista (pisan seveda v cirilici) se čita lahko „Zmaj“ ali „3. Maj“. 3. maja 1848 je formuliral namreč srbski narod svoje zahteve za osiguranje narodnosti — Ko je pričel Jovanović l. 1864. v Pešti izdajati „Zmaja“, so se zgrinjali oblaki nad srbskim narodom, in ostrih pušic ni bilo nikdar odveč. Po tem listu so nazvali urednika Zmaj, kar je sprejel sam ter se je vedno podpisaval tako.

praznoval petdesetletnico, odkar je počel orati srbsko literarno ledino. V vseh srbskih mestih so se osnovali odbori, da proslavé dostojno ta narodni praznik. Razpisavali so nagrade za najboljše „zmajevke“, himne v pesnikovo čast, izdajali so njegova dela, n. pr. „Djuliće“¹⁾ in „Dečje pesme“²⁾ — te v 8000 iztisih, — in pozivljali ljudstvo, naj časti njega, ki mu je ustvaril geslo:

„Ustaj, živi, bori se, ne kloni!“ . . .

naj praznuje praznik učitelja mnogih mladih pisateljev³⁾.

In Srbi so razumeli ta oklic. „U ovim ne baš najlepšim danima sadašnjice srpske slavlje ovo narodno hoće zar da pokaže, da još nije sve satrlo bezumlje mahnilo⁴⁾, da narod živi . . .“ piše „Brankovo Kolo“ št. 24. l. 1899.

Tudi izven srbske narodne meje se je slavilo ime Jovanovićevo. Celo srbska omladina v Parizu je priredila „Zmajev večer“.

„Čika Jova-Zmaj“ nazivajo njega, katerega je pozdravil Ljubomir F. Nenadović v „Srbskih ilustrovanih novinah“ l. 1882., št. 35. s sledećimi besedami:

Ni jedna te vila natpevati neće!
Pokupio ti si svo najlepše cveće.
Ta stotine tvojih divotnih pesama
nad meću se samo sa sjajnim zvezdama.
To je niz bisera iz dubine grudi,
to — kucanje srca miliona ljudi.

Pa vendar se je oglasilo za „Snohvatice“ kljub agitaciji tako malo, malo predplačnikov, da nam je njihovo število nerazumljivo . . .

To označuje drastično žalostne srbske razmere.

¹⁾ „Zmajovini Djulići i Djulići Uveoci. U spomen pedesetogodišnjice pjesnikova književnoga rada izdao odbor za proslavu.“ 1899. Štampa srpske štamparije u Zagrebu. Str. 207. Cena 3 krune.

²⁾ „Dečje pesme Jovana Jovanovića Zmaja.“ Izdala srpska književna zadruga. Sa 112 sliki. Beograd. Štamparije kraljevine Srbije 1899. Str. 155.

³⁾ K. D. M je posvetil knjigo „Plitvička jezera i njihova okolina“ (Sa 66 slika i 2 karte. U Zagrebu, Štampano u srpskoj štampariji 1899. Str. 183. Cena 3 krune) „duhovnom štitu roda srpskoga i velikom učitelju malih.“

⁴⁾ mahnit, a, o = budalast.

Itak se kaže pri Jovanovičevem slavlju napredek. Bili so nedavno časi, ko so praznovali zaslužni srbski književniki na tihem petindvajsetletnice in na tihem legali v grob...

Zmaj Jovan Jovanović je gotovo markantna prikazen slovanskega juga. O njegovi smrti so poročali med brzojavkami celo nemški časopisi, ki molčé najrajši o slovanskih duševnih delavcih, zlasti če so avstrijski Slovani. Pesnik Jovanović je bil navdušen narodnjak, ne samo Srb, nego tudi Slovan. Ljubil je svoj rod ter mu izkušal zapeti i pesem, katera ga naj bi sokolila na potu za čast in svobodo. Toda tako zanosne himne kot je Nikole I.:

Onam', onamo! za brda ona,
govore, da je razoren dvor,
mojega cara onamo, vele,
bio je negda junački zbor...

ali pa

Onam', onamo! za brda ona
Milošev, kažu, prebiva grob:
onamo pokoj dobiću duši,
kad Srbīn više ne bude rob —

ni spesnil. Dosegel ni črnogorskega kneza 1) niti v „Narodni himni“. (Za Srbijo. Napisana 1865, vsled poziva iz Belega grada 2), niti v „Himni pančevačkog srpskog crkvenog pevačkog društva“:

Pojmu bogu! Njemu poje
nebo, zemlja, zvezdokruzi...

Še največ zanosa kaže „Bojna pesma“ (1876):

U boji!
Za narod svoj!
Da crnoj noći svane,
da jarko sunce grane,

1) Nikola I. je odlikoval Zmaja o priliki proslave petindvajsetletnice njegovega slovstvenega delovanja z viteškim križem reda kneza Danila za „nezavisnost Crne Gore“. Iz pisma, ki mu ga je pisal, omenjam: „... Želim Vam još dugi slavan život, te da postanete, kao što ste već u veličini pjesništva, drug onijem slavnijem pjesnicima italijanskog naroda, koji su sretni bili, da opevaju jedinstvo njegovo.“

2) Da se ne dá pozvati Apolon, kažejo prologi, slavnostne pesmi itd. našega slovstva.

da Srbīn lance zdere,
i tešku kletvu spere,
kletvu sa srama svog —
pa da nas vidi Bog!
Za narod svoj
napred —
u sveti boj! — U boj!

Kot Slovan je zagovarjal slogo med Srbi in Hrvati, opominjal šoviniste k vzajemnosti in nastopal vedno pomirjevalno. To so priznali ob njegovi smrti Hrvatje, katerim je bil vedno ljub gost v Zagrebu. Da pokaže, da ne pozna razlike med Hrvati in Srbi, je popustil včasih cirilico in objavil nekatere svoje pesmi z latinico v hrvaških listih. Vendar se je vsikdar odločno postavil za Srbe, kadar je mislil, da je treba. Starčevićim učencem, ki so izdali nedavno oklic na hrvaško mladino, da naj nikar ne hodi v Prago študirat, ker se navzame tam slovanske solidarnosti in popustljivosti napram Srbom, je posvetil pesem: „Nema Srba!“ vele Starčevići veliki Hrvati“ (1866). Tu se vprašuje:

A ko je ono što s' u Crnoj Gori
za slobodu bori?
A ko je ono, tužna li mu mati,
što u suznoj Bosni za krst časni pati?
A ko je ono oko Drine, Save itd.

Končuje pa:

Ne bojte s' u napred za ime Hrvata,
Srbīn zna bratskije prigrliti brata!

Jovanović piše vobče lep jezik, najlepši v „Djulićih“ in njihovem pendantu. Tehniki in rimam pa bi lahko ugovarjali ponekod.

Z Zmajem je umrl mož, ki je znal, da je rešitev Južnih Slovanov v delu in ne v praznem besedičenju in ponašanju z deloma mitičnimi kralji, tudi ne v sklicavanju na svoje narodno pravo, ko ni nikogar, ki bi se ganil in ga preiskal. Ko zahteva nasprotnik: Pokažite nam svoje pravo! — takrat pa se moramo zatekati k troham, ki so jih v naglici zmašili naši za narod vneti predniki pred kakimi štiridesetimi leti. V delu sedanjosti je bodočnost!